

eserdir (nşr. Max Weisweiller, Leiden 1952; Beyrut 1981, 1404/1984; nşr. Ahmed Muhammed Abdurrahman Muhammed Mahmûd, I-II, Cidde 1414/1993). Abdullah Aydınlı "İmli Usûlü ve es-Sem'ânî'nin Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ" (*Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 5 [Erzurum 1982], s. 175-188), Mustafa Receb Beyyûmî "es-Sem'ânî ve kitâbühû Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ" (*Âlemü'l-kütüb*, XVII/2 [Riyad 1416/1996], s. 119-123) adlı makalelerinde eseri eğitimdeki önemi açısından incelemişlerdir. Ali Zey'ûr, *et-Terbiye ve'l-âdâbiyye ve't-tevâşul fi kıtâ'î ehli'l-hadîs ve'l-fıkh ve'l-ibâre, kitâbü's-Sem'ânî: Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ* adlı çalışmasında (Beyrut 1413/1993) *Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ*'dan hareketle dinî ilimlerle meşgul olanların bilmesi gereken kuralları tesbit etmeye çalışmıştır. 5. *Edebü'l-kâdî*. Medine'de (Brockelmann, VI, 66) ve Mısır'da yazmaları bulunmaktadır. 6. *Fezâ'ilü's-Şâm* (nşr. Amr Ali Ömer, Beyrut 1412/1992; Dimaşk 1993). 7. *Şalavâtü'n-nebî*. Farsça tercümesinin bir nüshası Berlin'de bulunmaktadır (Königlichen Bibliothek, FY, nr. 53). 8. *Câmi'u'l-behî li-da'avâtî'n-nebî* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1588). Sem'ânî'nin günümüze ulaşmayan eserlerinden bazıları şunlardır: *Tırâzü'z-zeheb fi edebi't-taleb* (*Edebü't-taleb*), *Elf hadîs 'an mi'eti şeyh, Târîhu Merv, Târîhu'l-vefât li'l-müte'ehhirîn mine'r-ruvât, Farhu'l-gârâm ilâ sâkinî bilâdî's-Şâm, Mu'cemü'l-büldân, ed-Da'avâtü'l-merviyeye 'ani'l-hazreti'n-nebeviyye, el-Emâli'l-hams mi'e, el-İsfâr 'ani'l-esfâr, Ref'u'l-irtiyâb 'an kitâbeti'l-kitâb, Maqâmü'l-'ulemâ' beyne yedeyi'l-ümerâ', Tebyinü me'âdini'l-me'ânî*.

Sem'ânî'nin eserleri ve fikirleri günümüzde birtakım çalışmalara konu olmuştur. Şefîk Muhammed Zey'ûr, *Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî fi kitâbihî "Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ"* adlı eserinde (Beyrut 1404/1984), Abdülemîr Şemseddin, *el-Fikrüt-terbevî 'inde 'Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî fi kitâbihî "Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ"* isimli doktora tezinde (Beyrut 1404/1984; Beyrut, ts. [eş-Şeriketü'l-âlemiyye li'l-kitâb]) onun görüşlerini eğitim felsefesi açısından incelemişlerdir. Münîre Nâcî Sâlim, "el-Beytü's-Sem'ânî mine'l-büyütâtî'l-Arabiyye bi-Horâsân" (*el-Mevrid*, V/4 [Bağdat 1397/1976], s. 29-58), Muhammed b. Süleyman b. Sâlih er-Râcihi "Cühüdü's-Sem'âniyyîn fi meyâdini'l-hayâti'l-ilmîyye fi'l-meşriki'l-İslâmî" (*Mecelletü'l-İlmâm Muham-*

med b. Su'ûd el-İslâmiyye, XXXIV [1422/2001], s. 629-732) isimli makalelerinde Sem'ânîler'in yetiştirdiği âlimleri, yaptıkları hizmetleri ve bıraktıkları eserleri ele almışlardır. Câsim Yâsin ed-Dervîş ve İbrâhim Cedü' el-Bûsüveyim "Ebû Sa'd es-Sem'ânî coğrafiyyen" adıyla bir makale yazmışlardır (*Müte li'l-buhûş ve'd-dirâsât*, XI/2 [Ürdün 1416/1996], s. 83-124).

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî), neşredenin girişi, I, 5-34; a.mlf., *et-Tahbir fi'l-Mu'cemî'l-kebir* (nşr. Münîre Nâcî Sâlim), Bağdat 1395/1975, I, 19-65; a.mlf., *Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ* (nşr. Ahmed M. Abdurrahman M. Mahmûd), Cidde 1414/1993, neşredenin girişi, I, 14-75; a.mlf., *el-Müntehab min Mu'cemî şüyûhi Ebî Sa'd es-Sem'ânî* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Riyad 1417/1996, neşredenin girişi, I, 9-98; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XXXVI, 447-449; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 224-225; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 13-16; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 209-212; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1316-1319; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 456-465; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâti, *el-Mustefâd min Zeyli Târîhi Bağdat* (nşr. M. Mevlûd Halef), Beyrut 1406/1986, s. 308-310; Sübkî, *Tabakât*, VII, 180-185; Safedî, *el-Vâfi*, XIX, 88-92; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 12-13; *Keşfü'z-zunûn*, I, 288; Brockelmann, *GAL* (Ar.), VI, 63-66; Nâciye Abdullah İbrâhim, "el-Mer'e fi menâhici'l-mü'errihin", *Buhûş mühdât li'l-Üstâz Duktûr Seyyid Maqbûl Ahmed 1919-1998* (nşr. Fâruk Ömer Fevzi - Hind Gassân Ebû's-Şa'r), Mefrak (Ürdün) 1420/1999, s. 534-559; Ahmed Ramazan Ahmed, *er-Rihle ve'r-rahâletü'l-müslimân*, Cidde, ts. (Dârü'l-beyâni'l-Arabî), s. 265-269; Muhammed b. Süleyman b. Sâlih er-Râcihi, "Cühüdü's-Sem'âniyyîn fi meyâdini'l-hayâti'l-ilmîyye fi'l-meşriki'l-İslâmî (400-618/1009-1221)", *Mecelletü'l-İlmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, sy. 34, Riyad 1422/2001, s. 629, 632, 651, 676, 687, 706; R. Sellheim, "al-Sam'ani", *EP* (İng.), VIII, 1024-1025; Sâmi es-Sakr, "İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî", *DİA*, XXI, 169.

MEHMET EFENDİOĞLU

SEM'ÂNÎ,

Abdülrahîm b. Abdülkerîm

(عبد الرحيم بن عبد الكريم السمعاني)

Ebû'l-Muzaffer Fahrüddin Abdülrahîm b. Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî (ö. 618/1221 ?)

Hadîsçi ve Şâfiî fıkıh âlimi.

17 Zilkade 537'de (3 Haziran 1143) Nişâbur'da dünyaya geldi. Merv'de doğduğu dair bilgileri isabetli bulunmamıştır. Babası, yetiştirdiği âlimlerle meşhur Sem'ânî ailesinin en tanınmış ismi olan Ebû Sa'd es-Sem'ânî'dir. Arap asıllı Temîm kabilesine mensup olduğu için Temîmî, Merv'de yaşadığı ve burada vefat ettiği için Mervezî nisbeleriyle de anılmıştır. 540-546 (1145-

1151) yılları arasında Nişâbur, Herat, Belh ve Nesâ'ya ilmî seyahate çıkan babası henüz üç yaşında olan Abdülrahîm'i de beraberinde götürdü. Abdülrahîm'in ilk hadîs hocası Ebû Temmâm Ahmed b. Ebû'l-İz en-Nisâbüri'dir. Babası altı yıl süren bu seyahati sonunda Merv'e dönünce Abdülrahîm burada başta babası olmak üzere birçok kimseden hadîs yanında fıkıh ve edebiyat okudu. 549-552 (1154-1157) yıllarında Mâverâunnehir taraflarına yeni bir seyahate çıkan babasına o da eşlik etti. Semerkant, Buhara ve Nesef çevrelerinde yaşayan âlimlerin meclislerine katılarak Hüseyin b. Ali eş-Şehhâmî, Muhammed b. İsmâil el-Mukrî el-Müezzîn, zâhid Muhammed b. Ebû Bekir es-Sincî, Abdullah b. Muhammed el-Furâvî, Abdülhâlik b. Zâhir eş-Şehhâmî, zâhid Ömer b. Ahmed İbnü's-Saffâr, Ebû'l-Vakt ve Abdülvehhâb b. Hasan el-Kirmânî gibi şahsiyetlerden faydalandı. Küçük yaşına rağmen bu hocalardan Buhârî ve Müslim ile Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*, Ebû Avâne el-İsferâyîni, Heysem b. Küleyb eş-Şâfiî ve Muhammed b. İshak es-Serrâc'ın *el-Müsned*, Fesevî'nin *el-Ma'rife ve't-târîh*, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ'* adlı kitaplarını okudu.

Babasının vefatından (562/1166) sonra Merv'e yerleşen Abdülrahîm es-Sem'ânî, Amîdiye Medresesi'nde ders okutmaya başladı. 575'te (1179), bazı kaynaklara göre ise 576 veya 577'de hacca gitti. Dönüşte Bağdat'a uğradı ve burada bir süre ders okuttu. Daha sonra şöreti yayılınca ilminden istifade etmek için İslâm dünyasının uzak yerlerinden birçok kişi Merv'e gelmeye başladı. Talebeleri arasında Hâzîmî, Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Zekiyyüddin Muhammed b. Yûsuf el-Birzâlî, İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, Ziyâeddin el-Makdisî, İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, Şerefeddin Muhammed b. Abdullah el-Mürsî gibi isimler bulunmaktadır. Sem'ânî ailesinin son halkası olan Abdülrahîm es-Sem'ânî, Zehebî'nin kaydettiğine göre 617 yılı sonunda (1220) veya 618 yılı başında (1221) Moğollar'ın Merv'i istilâsi esnasında idam edildi (*el-İber*, III, 174). Onun 614 (1217), 615 ve 616 tarihlerinde öldüğü de zikredilmiştir.

Faziletli ve güzel ahlâk sahibi bir kişi olarak nitelendirilen Abdülrahîm es-Sem'ânî imam, allâm, muhaddis gibi ifadelerle övülmüştür. Zehebî ondan "Horasan bölgesinin müsnidi" (*a.g.e.*, a.y.) ve "Merv'in müftüsü" (*Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1316) diye bahsetmektedir. Mezhepleri ve özellikle

Şâfiî mezhebini iyi bilir, Merv'de en büyük Şâfiî âlimi sayılırdı. Pek çok talebe yetiştirdiği halde bir kırk hadis derlemesi dışında (İsnevî, II, 62) eser yazmadığı anlaşılmaktadır. Bazı müellifler tarafından kendisine nisbet edilen kitaplar aslında onun telifi olmayıp babası tarafından kendisi adına kaleme alınmıştır. Bunlardan biri *Mu'cemü's-şüyûh* olup çocukluğunda babasıyla çıktığı ilmî seyahatlerde görüştüğü ve kendilerinden istifade ettiği hocalarını tanıtmaktadır (İbnü'd-Dübeysî, IV, 93). Diğeri ise babasının kendi hocası Muhammed b. Fazl el-Furâvî'den âlî isnadla naklettiği hadisleri oğlu için derlemek suretiyle meydana getirdiği *el-ʿAvâlî min mesmû'âti'l-Furâvî*'dir (Keşfü'z-zunûn, II, 1179). Sem'ânî'nin öğrencilik yıllarında okuduğu kitapların da babası tarafından bir cüzde toplandığı nakledilir (İbn Nukta, s. 359). İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, Abdürrahîm es-Sem'ânî'nin kendilerinden icâzet alınmadığı ve semâ kayıtlarında isminin bulunmadığı bazı hocalara talebelik etmiş gibi kendi adını bunlara ilâve ettiğini, hocalardan duymadığı bazı hususları duymuş gibi naklettiğini, bundan dolayı babasının ve güvenilir muhaddislerin hattıyla yazılan eserlerden aktardıklarının doğru olduğunu, fakat kendi eliyle yazdıklarına güvenilemeyeceğini söylemiş, ancak İbn Hacer el-Askalânî, adaleti ve güvenilirliği herkes tarafından kabul edilen Abdürrahîm'in bu şekilde itham edilemeyeceğini, ismini ilâve ettiği semâ kaydında yer alması gerektiği halde isminin yazılmamış olmasının da muhtemel bulunduğunu belirterek onu savunmuştur (*Lisânü'l-Mizân*, IV, 6-7).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Nukta, *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, s. 358-359; İbnü'd-Dübeysî, *Zeylû Târîhi Medineti's-selâm* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1427/2006, IV, 92-93; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 212; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1316; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XXII, 107-109; a.mlf., *el-İber*, III, 174; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 606; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd* (nşr. M. Mevlûd Halef), Beyrut 1406/1986, s. 287-289; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 62-63; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, IV, 6-7; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1179; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 560; Münire Nâcî Sâlim, "el-Beytü's-Sem'ânî mine'l-büyûtâti'l-ʿArabiyye bi-Ḥorâsân", *el-Mevrid*, V/4, Bağdad 1397/1976, s. 29-58; Muhammed b. Süleyman b. Sâlih er-Râcîhî, "Cühüdü's-Sem'aniyyîn fi meyâdîni'l-ḥayâtü'l-ʿilmiyye fi'l-meşriku'l-İslâmî (400-618/1009-1221)", *Mecelletü Câmî'ati'l-İlmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, sy. 34, Riyad 1422/2001, s. 629-732.

MEHMET EFENDIOĞLU

SEM'ÂNÎ, Ebü'l-Muzaffer

(أبو المظفر السماني)

Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed
b. Abdilcebbâr et-Temîmî
el-Mervezî es-Sem'ânî
(ö. 489/1096)

Şâfiî fakihi, kelâm ve tefsir âlimi.

426 Zilhiccesinde (Ekim 1035) Merv'de (Merveşşâhicân) doğdu. Burada bulunan Benî Temîm kabilesinin Sem'ân koluna ve bir ulemâ ailesine mensuptur. *el-Ensâb* müellifi Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî onun torunu olup her ikisi de İbnü's-Sem'ânî diye anılır. İlk eğitimini Hanefî fakihlerinden olan babasından, Ebû Gânim Ahmed b. Ali b. Hüseyin el-Kürâî ve İbn Ebû Heysem diye tanınan Muhammed b. Abdüssâmed et-Türâbî'den aldı. 461'de (1068) gittiği Bağdat'ta fıkıh ve hadis dersleri aldı. Ebû İshak eş-Şirâzî ve Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ gibi Şâfiî âlimleriyle müzakerelerde bulundu. Ertesi yıl Bağdat'tan Hicaz'a giderken yolunu kesen bir grup bedevî tarafından esir alındı. Bir süre onların develerine çobanlık yaptı. Bedevilerin ileri gelenlerinden birinin nikâhını kıyacak bir âlim aranınca Sem'ânî'yi tanıyan bir esir onun Horasan'ın fakih olduğunu söyledi. Bunun üzerine Mekke'ye götürüldü. Mekke'de altı yıl kalan Sem'ânî, Ebü'l-Kâsım Sa'd b. Ali ez-Zencânî ve başka âlimlerden ders aldı. Burada Hanefî mezhebinden Şâfiî mezhebine geçti. Bunda Bağdat ve Mekke'de ders aldığı Şâfiî hocalarının etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kardeşine yazdığı bir mektupta Merv halkının itikadda kaderciliği benimsemişliğini, kendisinin mezhep değiştirerek Kaderiyye'yi terkettiğini söylemiştir. Merv'e döndüğünde (468/1075-76) Şâfiiliği benimsemişliğini açıklayan Sem'ânî'ye kardeşi Ebü'l-Kâsım Ali ve ailesi şiddetle tepki gösterdi, halk tarafından kınandı. Merv'de oluşan huzursuzluk sebebiyle Tûs'a gitmek zorunda kaldı. Oradan Nişâbur'a geçip medreselerde ders vermeye başladı, kısa zamanda bölgede şöhreti yayıldı. 479'da (1086) Merv'e dönüp Şâfiiler'e ait bir medresede talebe yetiştirmekle meşgul oldu. 23 Rebülevvel 489 (21 Mart 1096) tarihinde burada vefat etti.

Fıkıh, hadis, tefsir, kelâm ve Arap edebiyatı alanlarında iyi bir eğitim alan Sem'ânî otuz yaşına gelmeden önce Hanefî fakih olarak temayüz etmiştir. Bundan dolayı Horasan müftüsü diye anılır. Meclisinde ilmî tartışmalara katıldığı İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî onu övmüş ve, "Fi-

kıh elbise olsaydı Ebü'l-Muzaffer onun nakışı olurdu" demiştir. Sem'ânî hayatı boyunca Mürcie, Kaderiyye, Mu'tezile, Şîa gibi Ehl-i sünnet dışı mezheplerin görüşlerini eleştirmiş ve Selef akidesini ortaya koymaya çalışmıştır. Bağdat ve Mekke'den başka Cürcân, İsfahan, Hemedan, Kazvin ve Nişâbur'da önde gelen muhaddislerinden hadis almış, medrese hocalığı sırasınca seksenden fazla mecliste hadis imlâ edip pek çok talebe yetiştirmiştir. Bunların arasında başta oğlu Ebû Bekir Muhammed ve Kıvâmüssünne olmak üzere Ebü'l-Kâsım İsmâil b. Muhammed et-Teymî el-İsfahânî, Sultan Sencer'in veziri Ebü'l-Meâlî Abdürrezzâk b. Abdullah et-Tûsî, Vezir Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Muzaffer el-Mervezî, Ebü'l-Feth Es'ad b. Muhammed el-Mîhenî, sûfî Ebü'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed el-Kâyenî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed el-Beyhâkî, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed es-Serahsî, Ebû İshak İbrâhîm b. Ahmed b. Muhammed el-Mervezî ve Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed el-Büşencî anılabilir. Selef akidesinin önemli temsilcilerinden olan Sem'ânî istivâ, vech, yed gibi müteşâbihler konusunda kişiye düşen görevin bunlara iman etmek olduğunu, üzerlerinde düşünmenin gerekmediğini, bunlar hakkında soru sormanın bid'at olduğunu söyler. Fakat tefsirinde bu âyetlerle ilgili farklı yorumlara yer verir. Namazla ilgili olan, "Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir" âyetini (el-Bakara 2/143) delil göstererek amelin imandan ayrı olmadığını belirtir. "Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki yanlarında Allah anılınca kalpleri ürperir, kendilerine O'nun âyetleri okununca bu onların imanlarını arttırır ve yalnız rablerine güvenip dayanırlar" âyetinden hareketle (el-Enfâl 8/2) imanının artıp eksileceğini ileri sürer.

Eserleri. 1. *Tefsirü'l-Kur'ân* (*Kitâbü't-Tefsir*). Daha çok rivayet metoduna dayanan eserde kelâmî izahlara, Arap dili ve edebiyatı ile şiire geniş ölçüde yer verilmiştir. Sadece Bakara sûresinin tefsirinde 100 kadar şiirden istifade edilmiştir. Kafâl eş-Şâfi, Ebû Bekir en-Nakkâş, Ebû Mansûr el-Ezherî, Ebû Ubeyd el-Herevî, İbn Kuteybe, Müberrred, Taberî belli başlı kaynaklarıdır. Eserin en önemli özelliği âyetlerin açıklanmasında akaid ve kelâmla ilgili konulara genişçe değinilmesi, Mu'tezile, Mürcie, Hâriciye, Şîa gibi mezheplerin görüşlerini dayandırdıkları âyetlerin aslında onların görüşlerine delil olamayacağına ortaya konmaya çalışılması ve kendilerine Ehl-i sünnet akidesi doğrultusunda cevaplar verilmesidir. Bu bölümlerde Eş'a-